Prof. univ. dr. Otilia Hedeșan

ALIMENETELE RITUALE DE PAȘTI – MIELUL ȘI DROBUL

Din ce în ce mai adeseori, cuvântul **drob**, polisematic în limba română – înseamnă: a) bucată mai mare de sare, așa cum se găsește, de exemplu, în micul cântecel al caprei cu trei iezi din textul lui Creangă: „Mama v-aduce vouă / Drob de sare în spinare..."; b) mărunțaie de miel; c) arbust din familia leguminoaselor[1], - arc, pentru vorbitorul de astăzi, semnificația de „mâncare preparată din mărunțaiele de miel învelite în prapor și prăite în tavă"[2]. Această indubitabilă realitate lingvistică este, cred, expresia cea mai limpede a faptului că drobul a devenit, prin excelență, alimentul care se identifică, în actualitate, aproape complet – la fel ca și pasca și ouăle roșii –, cu sărbătorile Paștelui. Se poate vorbi, așadar, pe seama unei experiențe culturale generalizate astăzi, despre **drob** ca despre un aliment ritual integrat ciclului pascal.

O rapidă incursiune prin principalele dicționare etimologice românești oferă sugestii convergente privitoare la proveniența termenului și, implicit, la zona originilor obiectului / alimentului denumit. Astfel, A. de Cihac[3] ca și Alejandro Cioranescu[4] optează pentru o etimologie slavă, oferind, spre comparație semantică, echivalentele în bulgară / „ficat", / în sârbă, croată și cehă / „intestine". Mai selectiv CADE[5] propune o dublă etimologie, bulgară și sârbă. Urmărit în complicata sa geografie, cuvântul trimite la spațiul cultural slav, cu predilecție la zona balcanică a acestuia. Nu se poate însă ignora că, în română, **drob** are un dublet etimologic, în corpul fonetic al lui **dăra**, provenit din maghiarul **dărab**[6]. Astfel semantica termenului se definește, iar vorbitorii de limbă și practicanții de cultură românească știu că drobul este alcătuit din mici bucățele de mărunțaie de miel, tăiate trudnic cu cuțitul (și nu trecute prin mașina de tocat carne), în maniera vechii bucătării balcanice, turco-grecești[7]. (O glosă se impune din capul locului: spre deosebire de alte alimente bazate pe tocătură, cum sunt sarmalele, chiftelele, musacaua cu carne, toate de proveniență turcească în spațiul românesc, unde carnea este astăzi, tocată prin mașină, ingredientele necesare preparării drobului, chiar și azi, tăiate cu cuțitul, moștenitorul vechiului satâr. Acesta poate fi încă unul dintre elemenetele care pledează pentru faptul că, în contemporaneitate, drobul funcționează ca aliment ritual, fiind preparat după uzuanțe tradiționale, chiar dacă înnoirea tehnicilor culinare ar impune alte maniere).

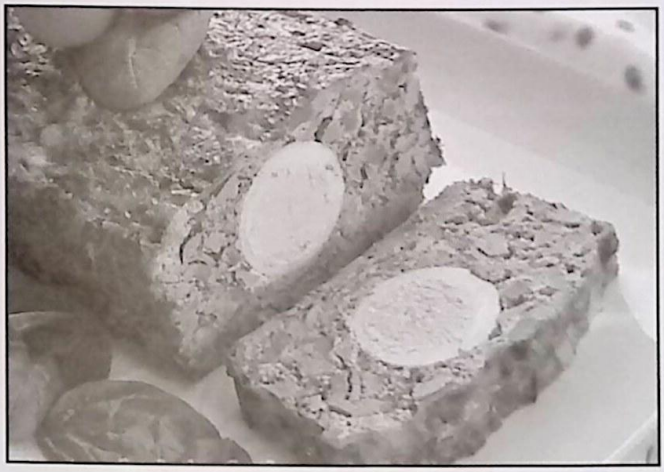
Țărani mâncând, în fața bisericii la Paști, Lunca Cernii de Jos, 1928 (foto: Denis Galloway)

Jocul semantic: **bucățele / intestine / hrană rituală alcătuită din bucățele de intestine de miel** are, însă, o la fel de fascinantă evoluție în diacronie. Incluzând în dicționarul său, după cum obișnuiește, prima atestare în românește a termenului, H. Tiktin trimite la începutul secolului al optsprezecelea, prin citarea textului lui Dimitrie Cantemir din **Istoria ieroglifică**: „Căpitanul corăbiei, din nesățioase droburile mării, multe suflete la limanul liniștii scăpă"[8], unde, evident, semnificația cuvântului este aceea de „mărunțaie". A doua atestare, reluată apoi de toate dicționarele românești, este la Petre Ispirescu: „... să cer de la tine să tai mielul ăla al nostru și să-i mâncăm drobul"[9]. Iată-mă, deci, în căutarea semnificatului **drob** și a referentului său, în plin secol al nouăsprezecelea! Mi se pare verosimil ca aceasta să fi fost perioada în care cuvântul s-a încetățenit, în limbă cu semnificația lui actuală, căci tot de acum provin, pe de altă parte, texte în care, un echivalent obiectual al drobului-hrană ritualizată, **mațele fripte**, încep să numească „derizoriul", „sărăcia", „marginalitatea", așa cum se petrec lucrurile în memorabilul text caragialesc: „Apucăm pe la Sfântul Ionică ca să ieșim pe Podul de Pământ– papugiul, cât colea după noi; ieșim în dosul Agiei – coate-goale după noi; ajungem la Sfântul Ilie, în Gorgani – moftangiul, după noi; mergem pe la Mihai Vodă ca să apucăm spre Stabiliment – mațe-fripte, după noi..."[10]. Perspectiva etnologică întărește această supoziție, căci chiar astăzi, când foarte arareori din mărunțaiele mielului se mai prepară mațe fripte și nu drob, rare sunt, totuși, satele în care nu-i putem identifica pe cei dintâi (cel mai adeseori preoți, funcționari, învățători sau măcar țărani mai tineri) care au introdus drobul, la început, ca pe o modă. În timpul acestei tranzacții, căreia, pe baza sensurilor atestate în literatura secolului trecut, pe de o parte, și în informațiile de teren actuale, pe de alta, îi putem determina durata de un secol, restricția semantică semnalată mai sus s-a întărit și a devenit dominantă în limbă, ca expresie a unei lente transformări de civilizație. Este, fără dar și poate, și o chestiune de mentalitate, căci a alege drob și nu mațe

fripte, este echivalent, în cod alimentar, cu a valoriza pozitiv elaboratul de proveniență străină, complicatul și greu accesibilul în detrimentul autohtonului facil și frust.

Astfel, întâi în lumea urbană românească, apoi, prin imitație, și în cea rurală, s-a impus un nou aliment, cu gust special, neobișnuit chiar în sfera bucătăriei țărănești, și, datorită excepționalității sale, acesta a început să aibă un consum specializat, **id est** ritual. Pregătirea drobului presupune utilizarea unui întreg arsenal de mirodenii, imposibil de procurat altfel decât printr-un sistem specializat al comercializării colonialelor. Gustul românesc a selectat, astăzi, dintre acestea: sare, piper, enibahar, tarhon[11].

Dacă alimentul în sine este, la noi, destul de nou, importanța festivă pe care a dobândit-o azi, nu poate fi, totuși, explicată atât de simplu, ca rezultatul exclusiv al opțiunii pentru un anumit tip de rafinament culinar, cu o evidentă tentă balcanică. Drobul a făcut o excepțională carieră rituală datorită unor valențe mitice potențiale pe care le posedă două din semnele sale: **de miel** și **măruntaie**.

Drob de miel

Întâi, **de miel**! „Tăierea mielului de Paște nu este altceva decât jertfa anuală a zeului din religiile precreștine”[12] spune Ion Ghinoiu. Dar mielul este, mai cu seamă, semnul „blândeții, al simplității, inocenței și purității. E unul dintre simbolurile fundamentale ale lui Hristos”[13]. Istoria sa simbolică se împletește cu începuturile creștinismului, întrucât „încă de la începuturile creștinismului, mielul a fost unul dintre simbolurile cele mai folosite și ținue în mare cinste. Profeții îl desemnează sub această denumire pe Dumnezeu întrupat în om, iar Ioan Botezătorul care de-aici înainte avea să țină în mâini un miel (a fost numit **Agniferus**), spusese arătând pe Iisus poporului: **Ecce Agnus Dei**. Hristos, trimis la moarte pentru mântuirea lumii a fost victima, mielul fără de prihană are se lasă sacrificat, fără a rosti o vorbă și a fost văzut în ceruri sub forma unui miel înjunghiat încă de la începuturile lumii. Neputând răspândi imaginea crucifixului, primii creștini, i-au substituit-o pe aceea a mielului”[14]. Preferința pentru acest aliment, cu restricție de consum, doar pentru ziua de Paște, înseamnă, într-o lume controlată de miturile arhaice, cum este cea românească, o opțiune pentru o trăire a sărbătorii în spiritul simbolicii creștine.

Acum, **Măruntaie/Intestine**, spun dicționarele citate mai sus. **Mațe**, s-ar spune într-o limbă populară ceva mai puțin protocolară, dar nelicențioasă, totuși. voi utiliza **mațe**, căci în lumea țărănească, din mielul tăiat în alte zile decât la Paște, se fac încă rusticele **mațe fripte**, care nu au în ele (ca aliment sau ca denumire) nimic peiorativ. De altmiteri, o rapidă trecere în revistă a ocurențelor cuvântului în literatura română relevă că în epoca veche el este des folosit, cu semnificații variate, mergând de la „pântece”: „Cum a fost Iona în mețele chitului trei zile...”, în **Noul testament de la Bălgrad**[15], sau „Tu ești Doamne, ce m-ai tras din mațe / Și mai-ca-mea viu m-ai dat în brațe...”[16], la Dosoftei, în **Psaltire**, la „adânc, străfund”: „Din mațele iadului strigarea mea auzita-i”[17], la Coresi, până la „interiorul, adâncul ființei omenești, inimă, suflet”, ca în: „Cine va crede întru mine, cum zice scriptura, râuri vor cură din mațele lui ape vii...”[18], la același. cu acest ultim sens, cuvântul a supraviețuit într-un anumit limbaj familiar care, cum ar zice Bahtim, „devine rezervorul care înmagazinează diversele fenomene verbale interzise și eliminate din contactul verbal oficial”[19]. Este vorba despre expresia: **îmi / îți curg mațele**, rostită pentru a exprima mirarea lipsită de teamă pe care o provoacă o mică zgârietură din care curge puțin sânge. Cu alte cuvinte, ca și sângele, mațele par a fi expresia cea mai ilară a interiorității noastre. „Viscerele erau încărcate cu putere magică”, consemnează **Dicționarul de simboluri**[20]. „Trăsătura dominantă în toate aceste imagini material-corporale este fertilitatea, sporul, belșugul fără margini”[21], spune și Mihai Bahtin.

În folclorul românesc există puține contexte unde cuvântul și reprezentarea **mațe** supraviețuiesc, dar ele sunt suficiente pentru a configura, alături de aspectele lingvistice și cele rituale semnalate mai sus, o manifestare locală a arhetipului morții și reînvierii.

Astfel, în balada Toma Alimoș, unul din clișeele pertinente ale textului este: „Mațele că le-aduna / Cam cu paie, cu gunoaie, / Cam cu paie și cu fân / Le făcea grămadă-n sân...”[22]. Lupta ciudată pe care cei doi eroi, Manea și Toma, o poartă, sfârșește, pe de o parte, prin împrăștierea pe câmpie a mațelor unuia (a le lui Toma) și tăierea în mici bucățele, la rândul lor împrăștiate pe câmpie, a celuilalt. Imaginea ființei antropomorfe jertfite prin mărunțire este, după cum comentează recurent Eliade[23], una dintre cele mai comune manifestări ale morții violente necesare cosmogoniei. Dar, în plan simbolic, cele două transformări ale personajelor, mațe și bucățele, au o eficiență similară, aceea de stimulare a fertilității spațiului campestru în care este plasată acțiunea. Dacă interpretarea ca mare mit vegetațional a baladei Toma Alimoș este, încă, de domeniul supoziției, un alt argument, la rândul său evident, poate fi invoat în același sens. Am în vedere ansamblul

de texte cu valoare mitică referitoare la sărbătorile de primăvară ale Sântoaderului (cf supra), sărbători a căror principală funcțiune este aceea de stimulare periodică a regenerării naturii. Culese din secolul trecut sau cu doar câțiva ani înainte, aceste texte inserează pasaje de genul: „Care femeie toarce în timpul acesta, aceleia i se înșiră mațele după cum se înșiră firul din furcă după fus”[24], sau, într-o variantă mai bine marcată imagistic: „Iar fata cealaltă Sântoaderii au omorât-o noaptea și măruntaiele ei le-au aruncat pe acoperișul morii”[25]; „Iar fetele celelalte cari mai rămaseră în noaptea aceea la șezătoare, au fost găsite a doua zi omorâte și cu mațele înșirate pe garduri|”[26]; „Și aia fat-o scăpat și pră ele le-o omorât. Și le-o-nșirat mațele pră fusu morii. Miercuri după Marțea-ncuneată[27](v. Supra).

Până acuma, însă, ceea ce s-a obținut este în primul rând o imagine: aceea a **mațelor risipite pe câmpie**, o imagine, totuși, destul de bine conturată la o privire mai atentă. Semnificațiile simbolice sunt încă de reconstituit și de presupus! În acest sens, de un extraordinar ajutor este un mic basm cules de Petre Ispirescu și numit, la el, **Înșir-te mărgăritari**. Basmul narează o succesiune de metamorfoze a doi copii năzdrăvani, substituiți la naștere de rivala mamei lor. Copiii devin, rând pe rând, meri, scânduri din patul împăratului, scântei, două fire

Oi într-o gospodărie pădurenească din Lelese (foto: Nicu Jianu)

de busuioc, doi miei cu lâna de aur care vor fi, în cele din urmă, uciși. Iată textul, în continuare: „Trimise mațele la pârâu, cu o credincioasă de-a ei, ca să le spele, după ce numără și cel mai mic mățișor, și-i spuse că va plăti cu capul ei de va pierde vreun crâmpei din ele. Credincioasa bahniței, spălându-se la pârâu, nu știu cum făcuse și rupse un căpătâi. De frică, îl dete pe gârlă(...). El se opri pe un prund și noi ieșirăm de acolo”[28]. Este de reținut că nu inima, nu creierul, nu ficatul sau orice altă parte trebuie păzite cu mare grijă, ci mățișoarele. Este de la sine înțeles, povestea lămurește mai departe, căci odată scăpate, chiar separate de trup, mățișoarele sunt purtătoarele principiului vital, apte de regenerare magică: din ele cei doi copii se reîntrupează.

Drobul, alcătuit din bucățele de mațe și învelit în prapore, ca un mic **foetus**, suportă o interpretare simbolică de tipul celei de mai sus. În fond, toate cele semnalate nu sunt decât o manieră discursivă de construire a marii semnificații pascale a regenrării „...cu viața pre moarte călcând”.

(Din Otilia Hedeșan, *Lecții despre calendar*, Ed. Universității de Vest, Timișoara, 2005).

Note bibliografice:

1. *Dicționarul limbii române moderne*, vol II, București, Editura Academiei, 1956, p. 172;
2. *Ibidem.*
3. A. De Cihac, *Dictionnaire d'etymologie daco-romaine*, „Elements slaves, magyars, turcs-moderne et albanais, Francfort”, 1897, p. 102.
4. Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimologico Rumano*, Universidad de La Laguna, 1958, p. 303.
5. I.Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționar enciclopedic ilustrat*, București, Cartea Românească, 1940, p. 436.
6. A. De Cihac, *op.cit.*, p. 102.
7. Cf. *O lume într-o carte de bucate*, Manuscris din epoca brâncovenească, Transcrierea textului, prefața și postfața de Ioana Constantinescu, Cu un studiu introductiv de Matei Cazacu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997, p. 6.
8. H. Tikin, *Dicționar român-german*, București, Imprimeria Statului, 1903, p. 576.
9. *Ibidem.*
10. Ioan Luca Caragiale, *Teatru*, Ediție îngrijită de Virgil Vintilescu, Timișoara, Facla, 1984, p. 15.
11. Silvia Jurjovan, *Carte de bucate*, București, Editura Tehnică, 1983, p. 231.
12. Ion Ghinoiu, *Vârstele timpului*, op. cit., p. 126.
13. Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Amarcord, 1994, p. 105.
14. Jean-Paul Clebert, *Bestiar fabulos, Dicționar de simboluri animaliere*, Traducere din limba franceză de Rodica Maria Valter și Radu Valter, București, Artemis-Cavallioti, 1995, p. 194.
15. *Dicționarul limbii române*, Tom VI, Fascicula I, București, Editura Academiei, 1965, p. 193;
16. *Ibidem.*
17. *Ibidem.*
18. *Ibidem.*
19. Mihai Bahtin, *Francois Rabelais și cultura europeană în Evul Mediu și Renaștere*, București, Univers, 1974, p. 23.
20. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, II, p. 159.
21. Mihai Bahtin, *op. cit.*, p. 26.
22. *O capodoperă a baladei românești, Toma Alimoș*, Ediție critică și studiu introductiv de Iordan Datcu și Viorica Săvulescu, București, Minerva, 1989, p. 90.
23. Mircea Eliade, *Comentarii la Legenda Meșterului Manole, în Drumul spre centru*, Antologie alcătuită de Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu, București, Univers, 1991, p. 437.
24. S.Fl. Marian, *op. cit.*, I, p. 247.
25. *Ibidem*, p. 249.
26. *Ibidem.*
27. Elena Radomir, 67 de ani; Macoviște, 196, text din Arhiva de folclor a Universității din Timișoara, mgt. 269, cules Vasile Crețu.
28. Petre Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, Timișoara, Facla, 1984, p. 59.